

Sakarya Osmanlı Mezar Taşlarından Örneklerle Dardağan Serpuşlar

OKTAY GÜNDOĞDU¹ LÜTFİ ŞEYBAN²

¹ Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, İskilip MYO Mimari Restorasyon Programı, Çorum, Türkiye, oktaygundogdu@hitit.edu.tr (Sorumlu Yazar/ Corresponding Author)

² Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü-Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı, Sakarya, Türkiye, seyban@sakarya.edu.tr

Geliş Tarihi / Received Date : 15.10.2021
Kabul Tarihi / Accepted Date : 07.12.2021
Yayın Tarihi / Published Date : 31.12.2021

Atıf/ Cite as

Gündoğdu, Oktay – Şeyban, Lütfi. “Sakarya Osmanlı Mezar Taşlarından Örneklerle Dardağan Serpuşlar”. *İstem*, 19/38 (2021): 273-302. <https://doi.org/10.31591/istem.1036095>

Öz

Türk tarihinde yüzyılların kazanımlarını hakka teslimiyet anlayışıyla bir hakkâkın elinde bedene büründürmek olarak görülebilecek mezar taşları, Türk kültürünün sürdürülmesini sağlayacak edebi detaylar yanında kültürel değerleri de bünyesinde barındıran yerel kaynakların başında gelmektedir. Bu çalışmada, Sakarya ilinin tamamında yapılan saha çalışması sonucunda elde edilen verilerin, türlerine göre sınıflandırılarak mezar taşı literatürüne kazandırılması; fakat özellikle, tespit edilen 1210 adet mezar taşı içinden, kimlik ve kıyafet verileri babında “Dardağan” serpuşlu şâhidelerin sanat tarihi yöntemine uygun şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bunlar arasında yeniçeri mezar taşları, yeterli miktardaki verilerin konuyu örneklemede kullanılması sayesinde, makalede önemli bir yer tutmaktadır. Yeniçeri mezar taşı özelliklerini barındıran örnekleri Sakarya sınırları içerisinde tespit etmiş olmak, 1826 yılında lağvedilmiş olan bir askeri sınıfın yayılım ağını, nüfuzunu ve sayılarını göstermesi bakımından Türkiye’deki çalışmalar için önemli kazanım olabilir. Çalışmada, tespit edilen dardağan serpuşlu mezar taşları, etimolojik değerlendirmeden ziyade, kitâbeleri üzerinden tasnif ve tahlile tâbi kılınmıştır. Dardağan serpuş ve türevleri bir bütün halinde ele alındığında, mezar taşı kitâbelerinde kayıtlı mesleki sınıflara dair yapılan ayırımın, serpuş tiplerini net olarak ortaya çıkardığı görülecektir. Bu yöntemle elde edilen veriler, dardağan serpuşlar için genel bir değerlendirme yapmayı mümkün kılmıştır. Bunun yanı sıra Sakarya Sapanca’da, 1812 tarihli 3 adet yeniçeri mezar taşı, remizlerine istinaden; 5 adet mezar taşı ise bölüklerine istinaden tespit edilerek ilk kez bu çalışma sayesinde literatüre kazandırılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sakarya, Yeniçeri, Mezar Taşı, Beşe, Serdengeçti, Dardağan.

Abstract

Dardağan Serpuşes with Examples from Sakarya Ottoman Gravestones

In this study, where Turkish art will be explained with identity and clothing, it will be tried to ex-

“This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)”

plain the witnesses titled “Dardağan” and their characteristics among 1210 tombstones found in the provincial borders of Sakarya. The data obtained as a result of the field work carried out in all Sakarya districts will be classified according to their types and added to the gravestone literature. Among them, we considered it appropriate to collect the gravestones of members of the Janissary military class in a single article due to sufficient data. Identifying the characteristics of janissary tombstones in the borders of Sakarya is a gain for the literature in terms of showing the distribution network, influence and numbers of a military class that was abolished in 1826. The main purpose of this study is not an etymological evaluation, but a classification study on the inscriptions of the identified works on dardağan titles. When Dardağan title and its derivatives are considered as a whole, making a distinction about occupational groups will reveal the types of titles clearly, as stated in their inscriptions. In addition to these, 3 janissary stones dated 1812 in Sakarya Sapanca were emphasized with their symbol and they were brought to the literature for the first time in this study.

Keywords: Sakarya, Janissary, Tombstone, Beshe, Serdengечty, Dardaghan.

Giriş

Sanatsal bir tasarımın tasvir ya da heykel biçiminde esere dönüşmüş olan ifadesi, tezyin ve âhengini ötesinde hem sanatkârın hem de eserin temsil ettiği kültürün izlerini de taşımaktadır. Osmanlı devletinde kişilerin toplumsal statü simgesi olarak kullandıkları serpûşlar, ölümünden sonra bu kez kabir şâhidesinin başlığı olmaktadır. Dolayısıyla şâhide serpûşları, Türk kültürünün aktarılması ve toplumsal statü bilincinin kıyafete yansıtılmasında önemli bir gösterge sayılmalıdır. Bu serpûşlar aynı zamanda toplumsal zümrelere işaret eden örnekler olarak da görülebilir.

Şâhidelerdeki tezyinat ve tasarım unsurları, gerçekte asırlardır süregelen bir kültürel birikimi yansıtmaktadırlar. Yapılan araştırmalar gösteriyor ki; kültürün yaratıcıları ve taşıyıcıları, tüm farkındalıkları örgelere nakşederek geriye bilinçli izler bırakmışlardır. Osmanlı mezar kültüründe, bu izlere uymayan veya kabul görmeyen bir simgeyi yaşatmak mümkün olmazdı. Hem imparatorluk nezdinde hem de halk kültüründe yaşamak ancak çoğulcu kabullerin bir sıfatı olmakla açıklanabilir. Bu tür tasarımlar bir beğeni olmanın ötesinde birer temsilcilerdir. Mezar taşları, öz kültürü taşıyan milli belleğin besleyici unsurlarından birisidir.¹ Üstlendikleri sıfatlar cihetinden bakıldığında, malzemenin bir ifade aracı olarak kullanılması, anlamlar yüklenmesi, toplumsal karşılığının olması ve üç boyutlu olması mezar taşlarını heykel sınıfına sokmaktadır.² Fazıl İsmail Ayanoğlu'nun ifadesiyle; hiçe sayılan bu makberler, bize tarihimizi, edebiyatımızı, dilimizi, sanatımızı verecek müstesna bir alandır.³

Serpûş kavramı, milletlerin özniteliklerini yansıtan bir unsur ve çağları yaşatan bir ölçü olarak tasvir edilmiştir. Hatta kozmopolit yerleşimlerde ulusun temsili sayılmıştır. Farklı tipleri bulunan “serpûş, börk, kalpak, papah, külah, kavuk, sarık, amâme” isimleri başlık kavramını ifade etmektedir.⁴

¹ Beyhan Karamağaralı, *Türk Mimari Eserlerinde Ahlat Mezar Taşları*, (Ankara: Elektronik İletişim Ajansı Yayınları, 1993), 1.

² Mehmet Haseki, “Plastik Açından Türk Mezar Taşları”, *İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi* (1976):13-14.; Arzu Çakıl Atıl, “Rölyef Heykel” *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi* 14 (2015): 1-10.

³ Fazıl İsmail Ayanoğlu, “Vakıflar İdaresince Tamir Ettirilen Tarihi Makberler”, *Vakıflar Dergisi* 2 (1942): 399.

⁴ Ahmet Caferoğlu, “Türk Onomastiğinde “Serpûş” yahut “Serpuş”, *VIII: Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, (Ankara: TTK Yayınları, 1960): 116.

Serpüşlar üzerine yapılan incelemeler dikkate alındığında karmaşık bir tanımlama ile karşılaşılmaktadır. Serpüş türlerinin sosyal tabanlı olması ve birçoğunun temsil taşıması değişimi ve kabulü etkilemiş olmalıdır. Nitekim Osmanlı mezar taşlarının oluşumunun temelinde dini kabullerin olduğu bilinmektedir. Hz. Muhammed tarafından sarığın kullanılması ve Müslüman toplumların sünnete bağlılığı düşünüldüğünde tercih edilme yoğunluğu daha iyi anlaşılacaktır.⁵

Osmanlı mezar taşlarında serpüş türleri, araştırmacılar tarafından tiplerine göre tasnif edilmiştir. Bunlar arasında sayıları ve tipleri nedeniyle en çok tartışılan serpüş, yeniçeri mezar taşları olmuştur. 1935 yılından bugüne kadar akademik çalışmalar ilerledikçe, birikim ve örneklerin artmasıyla veriler gelişmiştir. Serpüşlarda tipolojik tasniflerin derli toplu yapıldığı ilk çalışma, 2006 tarihinde H. Necdet İşli'nin eseridir.⁶ 2009 yılında Edhem Eldem, bu süreci kronolojik olarak vermek suretiyle, yeniçeri mezar taşlarının sayıları, börk dışında başka serpüş tiplerinin kullanılması, II. Mahmud döneminde (1808-1839) bu taşların devlet veya şahıs nezdinde kırdırılıp kırdırılmadığına dair düşünceleri kaynaklar üzerinden aktarmıştır.⁷ 2015 yılında Halit Çal, dardağan serpüşları "Sarıklı" gruplar içerisinde değerlendirmeye alarak bugüne kadar gelen tartışmaları dipnot bölümünde araştırmacılara sunmuştur.⁸ 2017 yılında H. Necdet İşli ile Mehmet Kökrek; remizler üzerinden hareketle sistemli bir çalışma yaparak örnekleri aktarmışlardır.⁹ 2018 yılında Halit Çal; Karadeniz bölgesindeki dağılıma dikkat çektiği çalışmasında, oranları belirterek değerlendirmede bulunmuştur.¹⁰

Bu çalışmalar üzerine bizim yaptığımız ilave katkı ise, Sakarya Osmanlı mezar taşlarındaki kitâbe verilerinin tasnif edilerek değerlendirilmesi olmuştur. Kitâbesinde meslek grubu ya da unvanları belirtilenler ile belirtilmeyenlerin ayırımının yapılmasının ardından, net veriler üzerinden tasnif yapmak mümkün olmuştur. Sonuçta bu tür tasnifler sayesinde, ülke genelinde yeniçeri mezar taşları, kitâbelerindeki kimlik bilgileriyle ele alınmış olmaktadır. Aksi halde serpüş aynı görünmekle birlikte Yeniçeri sınıfına mensubiyetini kesin olarak belirlemek zorlaşacaktır. Özellikle kitâbe kaydında yeniçeri sınıflarından olduğu belirtilen fakat serpüş tipleri yeniçerilerinkinden farklı olan şahidelerin bulunması, bu yöntemin yapılmasını gerekli kılmaktadır.

1. Dardağan Serpüşların Tanımı ve Nitelikleri

Mezar taşlarının en üstte bulunan kısmı serpüş, başlık, sikke, börk, kalpak, papah, külah, kavuk, sarık, amâme gibi adlarla anılmaktadır. Serpüşa sarılan ince uzun tülbent veya şaldan ibaret kumaşa ise sarık denir. Başlığın türleri ve

⁵ İsmail Yalçın, "Sarıklı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 36 (İstanbul: TDV Yayınları, 2009): 154; Nebi Bozkurt, "Sarıklı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 36 (İstanbul: TDV Yayınları, 2009): 152.

⁶ H. Necdet İşli, *Yeniçeri Mezartaşları*. (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2006).

⁷ Edhem Eldem, "Yeniçeri Mezartaşları Kitabı Vesilesiyle Yeniçeri Taşları ve Tarih Üzerine", *Toplumsal Tarih Dergisi* 188 (2009):10.

⁸ Halit Çal, *Boyabat Mezar Taşları*, (Ankara: Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 131-132.

⁹ H. Necdet İşli ve Mehmet Kökrek, *Yeniçeriler Remizleri ve Mezar Taşları*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 86.

¹⁰ Halit Çal, "Karadeniz Bölgesinde 18. Yüzyıl Erkek Mezar Taşları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 87 (2018): 115,118,121.

tipleri farklı olabilmektedir. Yeniçeri serpuşlarından birisi olarak kabul edilen “dardağan” serpuş, bir keçe veya külah çevresinin geniş veya dar olarak, sıkça sarılmasıyla oluşturulmuş olup hacimli bir görünüşe sahiptir.¹¹

Yeniçeriler, dardağan serpuşları baş tacı olarak kullanmış ve sarıkları farklı şekillerde sarmışlardır¹². Başka deyişle, Yeniçerilerin düzenli ve ince sarılmış destarlarla oluşturdukları serpuşlarıdır. Sarıkların yoğun tutulma amacı ise bu başlığı kullanan askerin kendi kefenini kendi başında taşıma düşüncesiyle ilgili olup, baş tacı olarak adlandırılması da bu düşünceden kaynaklanmaktadır.¹³ Ayrıca dardağan serpuşlar için, 1698-1862 yılları arasında “yeniçeri şâhidelelerinde görülen tip” şeklinde bir tanımlama da yapılmıştır.¹⁴ Başlığın büyüklüğü nedeniyle Osmanlı döneminde hemen alınabilecek ucuzlukta bir ürün değildir. Nitekim kayıtlardan bilindiği kadarıyla büyük serpuşlar pahalı iken küçükleri ucuz oluyordu.¹⁵

Bir keçe üzerine sarılan ve kefenle özdeşleştirilen bu serpuşlar, ölümlü hayatın aynı bedendeki temsili veya dünya ve âhiret bütünlemesi olarak yorumlanabilir. Serpuşların dağınık, geniş ve yüksek olması ise bir yeniçeri alameti olmalıdır. Yeniçeri mezar taşları denildiğinde genellikle börklü başlığı olan mezar taşları akla gelmektedir. Fakat yeniçeri mezarlarının serpuşlarında çok değişik tipler de görülmektedir. Bunlar arasında “dardağan, serdengeçti, börk, kalafat ve kuka” en çok tercih edilenler arasında yer alır.¹⁶ Yeniçeri serpuşlarındaki bu çeşitlenme, bazı araştırmacılar tarafından temelde “dardağan” ve “börk” olmak üzere iki ana sınıfta zikredilmiştir.¹⁷

Yeniçeri Ocağında dardağan, aynı zamanda “beşe” unvanlı çorbacı veya ağa olamamış kimseler tarafından kullanılan serpuş olarak da tanımlanmaktadır.¹⁸ Bunun yanı sıra, Sultan 4. Mehmed tarafından giyilen bu başlığın, padişah ve saray halkından kimseler tarafından da tercih edildiği ve tek sorguçlu renkli bir malzemeden mamul olduğu kayıtlarda geçmektedir.¹⁹

Bu değerlendirmeler sonucunda dardağan serpuşlarının gündelik mi yoksa

¹¹ Bozkurt, “Sarık”, 152-154; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 1, (İstanbul: MEB Yayınları, 1993), 393.

¹² H. Necdet İşli, *Yeniçeri Mezartaşları*. (İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2006).

¹³ Mehmet Kökrek, “Osmanlı Serpuşları”, *İSMEK El Sanatları Dergisi* 20 (2015): 50; H. Necdet İşli, *Osmanlı Serpuşları*, (İstanbul: 2010 İstanbul Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, 2009), 120.

¹⁴ Halit Çal, “Türklerde Mezar - Mezar Taşları”, *Aile Yazıları* 8, (2015): 311.; Halit Çal ve Filiz Canyurt, “Edirne Şehrindeki Mezar Taşlarında Serpuş Tipleri”, *TURKMES 2019 Tam Metin Bildiriler*, (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2020), 238.

¹⁵ Nevzat Erkan, “Osmanlı İstanbul’unda Cenaze ve Defin İşlemleri: H.1117/M.1705 Tarihli Sicil Kaydına Göre”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 4, (2019): 58.

¹⁶ Kökrek, “Osmanlı Serpuşları”, 49; İşli ve Kökrek, *Yeniçeri Mezartaşları*, 67.

¹⁷ Süleyman Berk, “Osmanlı Mezar Taşı Kitâbelerinde Serpuşlar ve Anlamları”, *1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, (Aydın: Yeni Fikir Dergisi Yayınları, 2018), 118.

¹⁸ İşli ve Kökrek, *Yeniçeriler Remizleri ve Mezar Taşları*, 86.

¹⁹ İzzet Kumbaracılar, *Serpuşlar*, (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobiller Kurumu Yayını, 1979), 9.; bu bilgi ve minyatürlerdeki tasvirlerden hareketle renkli olduklarını düşündüğümüz bu serpuşların lazer taramalarla incelendikten sonra netleşeceği ve mezar taşı literatürüne sağlıklı veriler olarak döneceğini düşünüyoruz. Aynı şekilde renkli süsleme uygulaması için sosyal statü belirteci olması ve vezirlerin paşaların serpuşlarının da renkli olarak yapıldığına işaret eden yayın için bkz.; Süleyman Berk, *Zeytin Burnu’nun Tarihi Mezar Taşları - Zamanı Aşan Taşlar*, (İstanbul: Zeytin Burnu Belediyesi Yayınları, 2006), 31-32.

törenselleşmiş bir eşya mı olduğu düşüncesi sorgulanmaktadır. Bu yönde yapılan çalışmalara bakıldığında, dardağan serpüşların perişan, dağınık bir düzende oluşturulmuş serpüşlar olarak tanımlandığı²⁰ dikkat çeker ki, bu törenselleşmiş bir düzenden oldukça uzak bir ifadedir. Buna ek olarak, Edhem Eldem, Charles White'ten aktardığı bilgiye istinaden, "adi kavuk" teriminin H.N. İşli'nin verileriyle karşılaştırıldığında "dardağan" ile uyuşma gösterdiğini düşünmektedir. Bu tür karşılaştırmaların yanısıra, minyatürlerde dardağan serpüş kullanımına da dikkat çekmek gerekmektedir. Çünkü minyatürler, her ne kadar sorgulamaya açık veriler sağlıyor olsa da, döneminin ürünü olması ve dardağan için tip uyumu örnekleri sergilemesi açısından önemlidir. Mesela *Selimnâme*'de gösterilen savaş sahnesinde, dardağan serpüş kullanan yeniçeriler at üzerinde, *Surnâme-i Vehbî*'de ise börklü serpüşlar giyen yeniçeriler sünnet şenliğinin ziyafetinde tasvir edilmiştir.²¹ Burada bu verilerin değerlendirmesini yapabilmek için, öncelikle savaş sahnesinin törenselleşmiş bir kıyafet düzeniyle tezyin edilip edilmediği bilgisine sahip olmamız gerekir ki, biz bu bilgiye henüz erişebilmiş değiliz.

Şekil 1. *Selimnâme*, Dardağan Serpüşlu Yeniçerileri Minyatürleri (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2013, 454-455).

Mesâlihu'l-Müslimîn'de uzunca bahsedilen önemli bir konu, yeniçeri serpüşlarının çok çeşitli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Yeniçeri ocak düzeninin bozulmuş olduğuna dikkat çeken çalışma, çok sayıda arşiv belgesinde yeniçerilerin asli görevlerinin dışında başka işler yaptığını (hamamcı, terzi, kasap), buna mani olmak amacıyla dışarıda fark edilmesinler diye farklı türde serpüş takmalarını sağlamıştır.²²

Tasvir edilen serpüşta şeb-külâh üzerine çalma sarmalarından bahisle dardağan serpüş nitelendirmesinin yapıldığını H. N. İşli ve M. Kökrek değerlendirmişlerdir.²³ Yine 18. yüzyılın sonlarında, İstanbul'da 1110 iş yerinin birçoğunun kayıtlarında, unvanları nedeniyle ilişkilendirilen yeniçeri ve ortalarının tica-

²⁰ Edhem Eldem, "Yeniçeri Mezartaşları Kitabı Vesilesiyle Yeniçeri Taşları ve Tarih Üzerine", 10-12.

²¹ Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 43, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013): 450-462.

²² Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, (Ankara: TTK Yayınları, 1988), 74.

²³ İşli ve Kökrek, *Yeniçeriler Remizleri ve Mezar Taşları*, 86.

retle meşguliyeti, vergiden muaf olmaları nedeniyle iktisadi sistemin bozulmasında etkili oldukları dikkatlerden kaçmamaktadır. Hatta bu oranın %40 şeklinde belirtilmesi yeniçerilerin asli vazifesinden haylice uzaklaşmış ve esnaf düzeyini de bozmuş olduğunun işaretidir.²⁴ Yukarıdaki beyanı destekler mahiyetteki bu veriler, ticaretle uğraşan yeniçerilerin serpûşlarının da değişmiş olma ihtimalini artırmaktadır.

Son yıllarda yapılan mezar taşı çalışmaları incelendiğinde, dardağan serpûş için farklı tasvir, tiplene ve isimlendirmelere gidildiği görülmektedir. Bunlar arasında “burmalı sarıklı kavuk, sarıklı serpûş, kavuk, örfi kavuk, yuvarlak serpûşlü şerit sarıklı kavuk²⁵, çapraz sarılmış sarık şeklinde bir serpûş²⁶, dilimli sivri külah üzerine sarılmış dolamalı örfi kavuk-sivri külah üzerine destar dolamalı örfi kavuk-dolamalı örfi kavuk- basık dilimli dardağan kavuk²⁷” vb. sayılabilecek örneklerdendir. Sakarya şâhîde kitâbelerinde, yeniçeri sınıflarından olduğu belirtilen fakat yukarıda belirtilenlerden farklı serpûş tipleri görülen şâhîdelerin bulunması, burada yeni bir değerlendirmenin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla öncelikli yaklaşım kitâbî veriler üzerinden gitmektir. Bunları sınıflandırırken çalışma sahasında tespit edilen tüm mezar taşları ele alınarak tipolojiye gidilmiştir. Bir mezar taşının yeniçeri taşı sayılması için niteliklerin belirtildiği bir çalışma da M. Burak Çetintaş tarafından yapılmış olup burada, kitâbelerin en az dikkat çeken fakat önemli bir ibare olduğu belirtilmiştir.²⁸ Kitâbe ve meslek gruplarıyla verilen Sakarya’daki yeniçeri mezar taşları, yeniçerilerin kendi görevleri dışında farklı mesleklerde çalıştığını mezar taşlarında görmek bakımından ayrıca mühimdir.

N. İşli tarafından yapılan tanımlamalara göre, 1698 tarihinden itibaren görülen dardağan serpûşlar, farklı araştırmacılar tarafından form niteliklerini tasvir edici tip içerisinde sınıflandırılmışlardır. Halit Çal bu türleri “sarıklı grup” adı altında türlere ayırarak;²⁹ Laqueur “E Tipi” şeklinde harflerle;³⁰ N. İşli-M. Kökrek³¹, Ali Rıza Özcan³², İzzet Kumbaracılar³³ ve M. Burak Çetintaş³⁴ ise “darda-

²⁴ Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, 461.; Miyase Koyuncu Kaya, “Esnaf Loncalarında Yeniçeriler”, *History Studies* 5/4, (2013): 189.

²⁵ Sena Yavuz, Sakarya İli Geyve İlçesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, (Yüksek Lisans Tezi: Sakarya Üniversitesi, 2013), 286.

²⁶ Hamza Gündoğdu ve Zeki Yılmaz, “Çorlu’da Fatih Camii ve Haziresindeki Mezar Taşları”, *Geleneksel Türk Mezar Taşları I. Ulusal Sempozyumu (24-26 Mart 2017)*, (Aydın: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2017), 168-169.

²⁷ Tülin Çoruhlu ve Murat Alkan, “Sakarya/Kocaeli İlçesi Osmanlı Dönemi Mezarlıkları ve Mezar Taşları”, *Geleneksel Türk Mezar Taşları I. Ulusal Sempozyumu*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2017), 561.

²⁸ M. Burak Çetintaş, “İstanbul Mezarlıklarındaki ve Hazirelerindeki Yeniçeri Mezar Taşları ile Yeniçeri Mezar Taşlarının Bazı Hususiyetleri”, *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İstanbul*, (İstanbul: Kitâbevi Yayınları, 2010), 231.

²⁹ Halit Çal, “Türklerde Mezar - Mezar Taşları”, 131-132.

³⁰ Hans Peter Laqueur, *Hüve'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. çev. Selahattin Doludizgin, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997), 147-149.; adlı yayında “İstanbul’da en çok rastlanılan serpûşlardan birisidir ve yapılması oldukça basittir” şeklinde belirtilmiştir.

³¹ İşli ve Kökrek, *Yeniçeriler Remizleri ve Mezar Taşları*, 86.

³² Ali Rıza Özcan, *İstanbul’un 100 Mezar Taşı*, (İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2012), 11, 74.

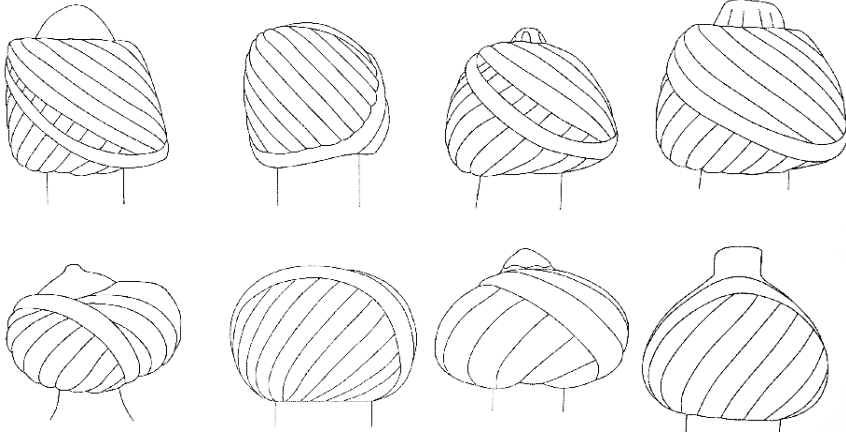
³³ Kumbaracılar, *Serpüşlar*, 9.

³⁴ Çetintaş, “İstanbul Mezarlıklarındaki ve Hazirelerindeki Yeniçeri Mezar Taşları ile Yeniçeri Mezar

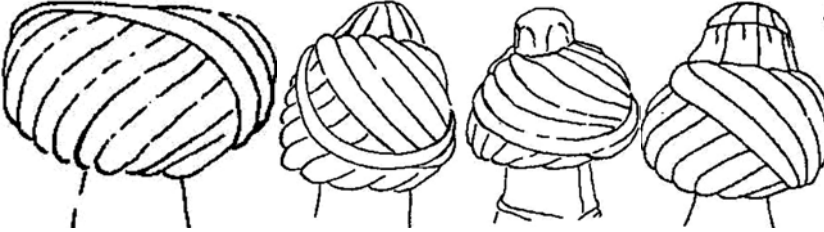

ğan” terimiyle tipolojik olarak sınıflandırmıştır.

Bu çalışmada, dardağan ismi ile kaleme alınan serpüşların tipolojik olarak ayrılmasındaki asıl gaye, benzer tipte sarılım özellikleri gösteren serpüşları bir grup altında toplayıp sadeleştirerek değerlendirmektir. Dolayısıyla genelden özele doğru yapılan ayırımda, kitâbelerindeki ibarelere göre sınıflandırma yapmanın en doğru yöntem olacağını düşünüyoruz. Bu düşünceyle incelenen şâhideler, kitâbelerinde beşe ya da serdengeçti gibi herhangi bir meslek zikredilen veya zikredilmeyenler” şeklinde bir tanımlamaya müsteniden tasnif edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 2. Dardağan Serpüş Tipleri (N. İşli-M. Kökrek, 2017, 86).

Şekil 3. Dardağan Serpüş Tipleri (H. Peter Laqueur, 1997, 147).

2. Beşe Unvanlı Mezar Taşlarında Dardağan Serpüşlar

2.1. Beşe Unvanı ve Yeniçeriler

Lügatta “erkek evlat, büyük evlat ve emîr” gibi anlamlara sahip olan beşe kelimesinin kökeninde bulunan “baş” ve “ağa” kelimelerinden türemiş olduğu düşünülmektedir.³⁵ Beşe unvanının bir aşîret büyüğünü veya paşayı ifade ettiğine işaret edilse de,³⁶ daha çok yeniçeri ocağının alt birliklerinden birisi olarak zikredilir.³⁷ Çünkü ocak içinde bir tertip, rütbe, önem veya değer sıfatlarını tem-

→ →

Taşlarının Bazı Hususiyetleri”, 231.

³⁵ Şinasi Acar ve Murat Özveri, “Yaycı Yusuf Beşe Terekesinin Düşündürdükleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 9, (2008): 120, 122.

³⁶ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 1, 211.

³⁷ Mustafa Akbel, “Tereke Kayıtlarından Hareketle Yeniçerilerin Sosyo-Ekonomik Durumları”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 15, (2016): 264.

sil edecek şekilde kullanılmıştır. Nitekim Şenyurt'un arşiv kayıtlarında tespitini yaptığı taşçı esnafının örgütlenmesiyle ilgili çalışmasındaki bir detay bu kullanımı destekler mahiyettedir. Şenyurt'a göre, taş almasına izin verilenler arasında "beşe" unvanına sahip taşçılar mevcut olup, bunların aynı zamanda yeniçerilik berâtına sahip kişiler oldukları düşünülmektedir. Ancak, Şenyurt'un kullandığı belgedeki taşçı remizleriyle mevcut yeniçeri remizlerinin karşılaştırılması ve kayıtlarda Zeyneb Beşe adında bir kadın taşçının adının verilmesi³⁸ gibi unsurlar, beşenin bir meslek mi yoksa bir unvan mı olduğu konusunda karar vermeyi zorlaştırmaktadır.

Eğer bir mesleki unvansa o zaman acaba taşçı esnafından biri miydi? Eğer taşçılardan ise o zaman acaba kadınlardan beşe olabilir miydi gibi sorular cevap beklemektedir. Diğer yandan eğer bir yeniçeri unvanıysa o zaman acaba saygın bir yeniçeri ağası mıydı yoksa ocağın alt sınıfından biri miydi sorularını belgelerle cevaplamak gerekmektedir. Nitekim bu belirsizliği destekler mahiyette çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan birinde, 17. yüzyılda bu unvanın yeniçeriler dışında da kullanıldığı belgelerle ispat edilmiştir.³⁹ Bu tespit mezar taşı araştırmaları için oldukça mühimdir. Çünkü bugüne kadar birçok şahide, kitâbesinde "beşe" ibaresi geçtiği için yeniçerilere isnat edilmiş ve sahibi yeniçeri olarak değerlendirilmiştir. Hatta "beşe ibaresi sadece yeniçeriler arasında kullanılan bir unvan olduğu için bu ibarenin bulunduğu her şahidenin bir yeniçeriye ait olduğunu gösterir"⁴⁰ gibi oldukça iddialı hükmî genellemeler yapıldığı da malumdur.

Her ne kadar "Dergâh-ı âli yeniçerilerinden" şeklinde başlayan tanımları, beşe unvanı takip etse ve bu kayıt mezkûr kişinin yeniçeri teşkilatının bir mensubu olduğunu gösterse de arşiv kayıtlarının geneli dikkate alındığında bu unvanın her zaman yeniçeriler için kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü beşenin ağabey ya da keyifli insan anlamında, kişilerin halk nezdindeki saygınlığına göre verilmiş bir unvan olduğu da düşünülmektedir. Bunun yanında, tertip ve nizamın bozulmasıyla yeniçerilerin kışladan çıkmaları, onların esnaf birlikleri arasına karışmalarına ve esnaf arasında beşe unvanı veya adıyla ilgili karışıklığın oluşmasına ortam hazırlamış olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.⁴¹ Nitekim bizim Sakarya araştırmamızda, çok sayıdaki yeniçeri mezar taşında farklı meslek gruplarının kayıtlı olduğu görülmüştür. Bunların Sakarya ilçelerindeki dağılımına bakıldığında, unvan sahibi kişilerin şehirde veya köyde yaşayan diğer insanlardan pek farklı olmadığı da pekâlâ düşünülebilir. Ayrıca bunlar, serpûşlarından hareketle, 1726-1822 yılları arasında, o zamanlar İzmit Sancağına tâbi olan Adapazarı ve havalisine yayılım gösteren nüfusun nitelikleri yanında, yeniçerilerin nüfus içindeki dağılımını veren birer belge olarak da değer-

³⁸ Oya Şenyurt, "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi", *METU JFA* 26:2, (2009): 110, 117.

³⁹ Turan Açıık, "Beşe Unvanı Hakkında", *Tarih Dergisi* 62/2, (2016): 37-64.

⁴⁰ Mehmet Kökrek, "Edirne'deki Yeniçeri Şahideleri", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, 2015, s. 31, 32.

⁴¹ Turan Açıık, "Beşe Unvanı Hakkında", 47,52,57.

lendirilebilir.⁴² Sakarya mezar taşlarında dardağan serpüşların incelemesine geçebiliriz.

2.2. Sakarya Mezar Taşlarında Beşe Unvanı ve Dardağan Serpüşlar

Sakarya ilinin merkez dâhil 14 ilçesinde, toplam 47 mezarlıkta yapılan saha çalışmasında 119 adet dardağan serpüş tespit edilmiştir. Kitâbelerinde beşe unvanı kayıtlı şâhîde sayısı ise, 18. yüzyılın ilk yarısından 5, aynı yüzyılın ikinci yarısından 15, 19. yüzyılın ilk yarısından 14 ve 2 adet de tarihsiz olmak üzere toplam 36 adettir.⁴³

Tablo 1. Sakarya Mezar Taşlarında “Beşe” Unvanlı Kitâbeler

Sayı	Yıl	Kitâbe Metinleri	Serpüşlar
1.	1739	Merhûm Beyaz, Muhammed Beşe rû-, -huna Fâtiha, Sene 1152	Dardağan
2.	1739	Merhûm ve mağfur Muhammed Beşe rûhuna el-Fâtiha, Sene 1152	Dardağan
3.	1739	Merhûm Osman, Beşe rûhuna, Fâtiha / Sene 1152	Dardağan
4.	1742	Merhûm Otuz, İki Bölüğün İbrahim Beşe Rûhuna Fâtiha, Sene 1155	Dardağan
5.	1744	Kurşundan şehit, Ölen merhûm Mustafa Beşe, Rûhuna Fâtiha, Sene 1157	Dardağan
6.	1755	Merhûm Halîl, Beşe rûhuna, Fâtiha, Sene 1169	Dardağan
7.	1765	el-Muhtâc ilâ rahmet-i, Rabbihî'l-Gâfûr, Hacı İmamzâde, Süleyman Beşe oğlu, Muhammed Beşe ruhuna, Fâtiha Sene 1179	Dardağan
8.	1770	Merhûm ve mağfur, el-Muhtâc ilâ rahmet-i Rabbihî, el-Ğafûr Abdi Bey, Oğlu Abdurrahman Beşe, Rûhuna Fâtiha / Sene 1184	Yok
9.	1771	Merhûm ve mağfur, Muhammed Beşe ruhuna, el-Fâtiha, Sene 1185	Dardağan
10.	1772	Merhûm ve mağfur, Mahmûd Beşe, rûhuna Fâtiha, Sene 1186	Dardağan
11.	1776	Merhûm ve mağfur, Süleyman Beşe, Rûhuna Fâtiha, Sene 1190	Dardağan
12.	1780	Fenâdan bekâya eyledi rıhlet, Ede Hak kabrini ravza-i cennet, Şaban Beşe oğlu, Merhûm Hüseyin Beşe, Rûhuna Fâtiha, Sene 1195	Dardağan
13.	1780	Gençliğine doymayan, Murâdına ermeyen, Kazâen merhûm olan, Hasan oğlu Abdullah Be-	Dardağan

⁴² 1831 Yılında İzmit Sancağı toplam nüfusunun 16.236 olduğu bilinmektedir. Bkz. Nilüfer Edecin, *Sakarya'da Nüfus Hareketleri*, (Yüksek Lisans Tezi: Sakarya Üniversitesi, 2007), 18.

⁴³ Bu yüzyıllarında şâhidelerin dönem özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Lütfi Şeyban ve Oktay Gündoğdu, “Sakarya Mezar Taşlarının Tarihi Dizin ve Dönem Analizleri”, *Akademik İncelemeler Dergisi* 15/2, (2020): 3-13.

		şe, Rûhuna Fâtiha / Sene 1195	
14.	1786	Merhûm ve mağfur, Köroğlu Hüseyin Beşe ruhuna, Sene 1201	Dardağan
15.	1787	Hüve'l-Bâkî, Merhûm ve mağfur, el-Muhtâc ilâ rahmet-i, Rabbih'l-Ğafûr Karabıçak, Feyzullah Beşe, Rûhuna el-Fâtiha, Sene 1202	Dardağan
16.	1793	Hüve'l-Bâkî, Merhûm ve mağfur, Mecâz-oğlu Ali, Beşe rûhuna Fâtiha, Sene 1208	Yok
17.	1793	Hüve'l-Bâkî, Ziyaretten murâd bir duâdır, Bugün bana ise yarın sanadır, Merhûm ve mağfûr Şeyh, Oğlu Memiş Beşe'nin, Rûhuna Fâtiha, Sene 1208	Dardağan
18.	1793	Gülviran'lı Molla, Mahmûd oğlu ecel-i, Kazâ ile vefât, Eden merhûm Mehmed, Beşe rûhuna Fâtiha, Sene 1208	Dardağan
19.	1793	Hüve'l-Bâkî, Doymayıp gençliğine çünkü Oldu nâmurâd rahmete müstağrak, Ede onu Rabbü'l-ibâd, Kuru Beşe oğlu merhum, Mustafa Beşe ruhuna, Fâtiha sene 1208	Dardağan
20.	1798	Merhûm ve mağfur, Seyyid Ahmed Beşe, Rûhuna Fâtiha, Sene 1213	Dardağan
21.	1800	Çünkü ömrüm tamam oldu, Benden size selam olsun, Tuz etmek yediğim dostlara, Âhîret hakkı halâl olsun, Yürü hey bî-vefâ dünya, Sana da elveda olsun, Kürt Hacı Alinin oğlu, Merhûm Mustafa Beşe, Rûhuna Fâtiha, Sene 1215	Dardağan
22.	1801	Merhûm ve mağfur, Molla-oğlu, Halîl Beşe, Rûhuna Fâtiha, Sene 1216	Sarıklı
23.	1803	Hüve'l-Bâkî, Gel ziyaret eyle kabrim hâris olma dünyaya, Yarın nöbet sana gelir gâfil olma fenaya, Gençliğine doymayıp göçtü cihandan, Sebebi mevtim mübarektir emirim var, Hüdâ'dan, Hidayet olsa şühedâlık Mevlâ'dan, Unutmayınız bu Merhûmu duadan, Tuzcu Muhammed oğlu merhum ve mağfûr Hasan Beşe'nin, Rûhu içûn rızâen, Li'llâhi Teâlâ el-Fâtiha, Fî gurre-i Cemâziyelâhir sene 1218	Dardağan
24.	1804	Karaçomakoğlu, Abdülfettâh, Beşe rûhuna, Fâtiha sene 1219	Dardağan
25.	1805	Bizden size selam olsun, Tuz etmek yediğim dostlara, Âhîret hakkı halâl olsun, İsa oğlu Kürt, Merhûm ve mağfûr Osman, Beşe'nin rûhuna el-Fâtiha, Sene 1220	Dardağan

26.	1807	Merhûm ve mağfur, İlâ Rabbihî'l-Gafûr, Şeker oğlu Ali, Beşe rûhuna Fâtîha, Sene 1222	Dardağan
27.	1807	Merhûm ve mağfur, Hacı oğlu, Hüseyin Beşe, Rûhuna Fâtîha, Sene 1222	Dardağan
28.	1811	Merhûm ve mağfur, Ca'fer oğlu, Osman Beşe'nin, Rûhuna Fâtîha, Sene 1226	Dardağan
29.	1812	Gençliğine doymayan, Murâdına ermeyen, Merhûm ve mağfur, İlâ rahmet-i Rabbihî'l-Gafûr, Himmət Ağanın oğlu, Muhammed Beşe rûhuna, el-Fâtîha, Sene 1227	Dardağan
30.	1813	Ziyaretten murâd bir duâdır, Bugün bana ise yarın sanadır, Merhûm Cepçi-oğlu, Ali Beşe ruhuna, el-Fâtîha sene 1229	Dardağan
31.	1814	Merhûm ve mağfur, Nebioğlu Yeniçeri, Muhammed Beşe'nin, Rûhuna el-Fâtîha, Sene 1229	Dardağan
32.	1815	Ziyaretten murât bir duâdır, Bugün bana ise yarın sanadır, Merhûm ve mağfur, Feyzullah Beşe'nin, Rûhuna el-Fâtîha, Sene 1231	Abani Sarık
33.	1815	Merhûm ve mağfur, Kaymaslı Ali Beşe, Rûhîçûn Fâtîha, Sene 1231	Dardağan
34.	1819	Ziyaretten murâd bir duâdır, Bugün bana ise yarın sanadır, Merhûm ve mağfur, Hatîb Hüseyin, Beşe rûhuna Fâtîha, Sene 1235	Dardağan
35.	Yok	Merhûm ve mağfur, İlâ rahmet-i Rabbihî'l-Gafûr, Lazoğlu Ahmed Beşe, Rûhîçûn, Fâtîha....	Dardağan
36.	Yok	Hüve'l-Bâkî, Merhûm ve mağfur, Gençliğine doymayan, Koca Ömer oğlu, Mustafa Beşe'nin, Rûhuna Fâtîha	Dardağan

Tespit edilen “beşe” unvanlı kitâbelerin verilmiş amacı dönem analizi yapmaktır. Bu tabloda görüldüğü üzere 1739-1755 arasında metfun kişilerin tanımlamaları oldukça sade tutulurken, geç tarihli olanlarda edebi bir dil kullanımı yanısıra, aile efradı ve ölüm nedeni gibi bilgilerin yazılı olduğu görülmektedir. Sonraki tarihlere ait örneklerde ise, önce beşe unvanı baba adıyla birlikte anılmaya başlanmakta ve ardından şiir, dua, istek ve ölüm nedeninin belirtildiği kısımlar gelmektedir. Fakat aynı tarih aralığına ait İstanbul ve Bursa'daki mezar taşı örnekleri üzerinden bakıldığında, bunlarda daha yoğun bir edebi doku ya da düzenin hâkim olduğu görülmektedir. Bu bilgiyi vermemizin amacı, dardağan serpuşa sahip şâhîde örneklerinin kimlikleri konusunda henüz kesin bir sonuca varılamamış olduğunu belirtmek ve de “dardağan serpuşlu beşe unvanlı” şâhîdelere kitâbelerin sade tutulup tutulmadığını sorgulamaktır. Nitekim Sakarya sahasından elde edilen verilerde “Nebioğlu Yeniçeri” ve “Muhammed Beşe” şeklinde kayıtlı iki örnek dışında Yeniçeri ismiyle tanıtılan başka örnek bulunmamaktadır. Bunun yanısıra beşe grupları arasında, kitâbesinde “Otuz İki Bölüğün” askerlerinden olduğu kayıtlı tek örnek İbrahim Beşe'nin mezar taşıdır.

Ayrıca bu türden mezar taşlarının genel özelliklerine bakıldığında, tamamının erkek metfun, Celî Sülûs hatla nakşedilmiş, süslemesiz olduğu; ayrıca birçoğunun ser-levha kısmında “Hüve'l-Bâki” ve “Merhûm ve mağfur” ibarelerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 4. 1739, 1739, 1742, 1745.

Şekil 5. 1765, 1771, 1776, 1780.

Şekil 6. 1780, 1786, 1787, 1793.

Şekil 7. 1793, 1793, 1798, 1800.

Şekil 8. 1802, 1802, 1803, 1805.

Şekil 9. 1807, 1807, 1811, 1814.

Şekil 10. 1814, 1816, 1819, Yok, Yok.

2.3. Serdengeçti Unvanlı Mezar Taşlarında Dardağan Serpuşlar

Serdengeçtiler, yeniçeriler içerisinde en korkusuz akıncı fedai gruplardan birisidir. Bu grubun temel görevi, düşman ordusunun içine sızmak ve kaleleri içeriden ele geçirmektir.⁴⁴ Hedefine tereddütsüz odaklanmayı ve atılmayı yüksek bir beceriye dönüştürmüş, ayrıca görev uğrunda başa gelebilecek ömrün tükenmesi ve şehadet gibi her duruma zihnen ve bedenen hazırlıklı olma bilincine sahip olmalarından dolayı kendileri serdengeçti olarak anılmıştır. Serdengeçtilerin muharebelerde öngördükleri tek sonuç, ölümün muhakkak olduğuydu. Girdikleri çetin görevlerde sağ kalanlara, özel bir ödül olması bakımından para veya serdengeçti namı başlığı kullanması hakkı verilirdi ki, bu sayede hem kurumsal kimlikleriyle yeniçerilerden ayrılmış oluyorlar hem de görevlerinin kendilerine kazandırmış olduğu saygınlık ve hürmete kavuşmuş oluyorlardı. Ayrıca içlerinden bazıları "Serdengeçti Ağası" sıfatıyla anılmaya başlardı.⁴⁵

Dardağan başlığın türevlerinden birisi olan serdengeçti unvanlı mevtâların serpuşları, külâhının dar ve konik olması nedeniyle tüm yeniçeri serpuşları içe-

⁴⁴ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 1, 38, 243.

⁴⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 3, 390, 243.

risinde en farklı ve ayırıcı tipi oluşturmaktadır.⁴⁶ Serpûş üzerinde destarların oluşturduğu soldan sağa doğru açılı yükselen asimetrik sarma düzeniyle de diğer serpûşlerden tip olarak ayrılmaktadır.⁴⁷ Bu arada, yeniçeriler içerisinde sadece serdengeçtilerin sorguç kullandıkları biliniyor ki serpûşlarda bu detaylar da görülebilmektedir.⁴⁸ Sonuçta, Serdengeçti serpûşlar, yeniçerileri doğrudan temsil eden serpûşlar arasında yer alıp dardağan serpûşa benzemektedir.⁴⁹ Serpûş olarak dardağan grubu içinde ele alınmasının nedeni ise, destarların bir diğerini kesmesidir ki, aynı düzenleme dardağan grubu içerisinde de görülmektedir. Bunların serdengeçti olarak sınıflandırılmasının en önemli nedeni de kitâbelerinde unvanlarının vurgulanmasıdır.

Serdengeçti serpûşları, dardağan başlığın geniş destar düzenine nazaran daha incedir ve sık sarılmıştır⁵⁰. H. N. İşli ve M. Kökrek tarafından yapılan çalışmadan analiz edildiği üzere, toplamda 13 serdengeçti mezar taşından hiçbirinde unvanı verilmezken bazılarında “Tarakçı, sipahi, debbağ, çadır başı, 5-48-17. bölük yoldaşı” şeklinde meslekler belirtilmiştir. Bu detaylar bizlere serdengeçti unvanlı yeniçerilerin aynı zamanda başka işlerle ilgilendiklerini doğrulayıcı birinci elden kimlik kayıtları sağlamaktadır. Halit Çal’ın bölgesel çalışmaları sonucu yaptığı değerlendirmesine göre, “*Karadeniz bölgesi ağırlıklı olmak üzere ve Anadolu örneklerinde Serdengeçti Ağaları ve yeniçerilerle ilgili meslek mensupları varken, başkent örneklerinde yeniçerileri görmek mümkündür. 1688 yılında teşkilatın kaldırılmış olmasına rağmen 19. yüzyılın başlarına kadar görülebiliyor.*”⁵¹

Sakarya sınırları içerisinde yapılan saha çalışmasında Taraklı-Yunus Paşa Cami Haziresinde iki adet ve Pamukova-Orta Mezarlık alanında bir adet olmak üzere toplamda 3 serdengeçti unvanlı kitâbeye sahip şâhîde tespit edilmiştir. Sakarya’da bulunan bu 3 şâhîde içerisinde serdengeçti unvanlı olup bağlı olduğu kısmı veren tek örnek, 1794 tarihli Elli Sekiz Cemaatin Serdengeçti Ağası Kolçak el-Hâc Muhammed Ağa’dır. Şâhîdesinde herhangi bir remiz bulunmamaktadır. 18. yüzyıl sonlarına tarihlenen bu şâhidelerin genel özelliklerine baktığımızda, ser-levha bölümlerinde teslimiyet ifadesi olarak “Hüve’l-Bâkî” ve “Hüve’l-Hallâku’l-Bâkî”, gövde bölümünde yoğun bir edebi dille dünyanın fâniliği, dua talebi, Allah’tan af ve mağfiret dileme kayıtlıdır. Kişinin tanıtıldığı son bölümde ise Serdengeçti unvanıyla birlikte varsa bölüğü ve ismi verilmiştir. Tespit edilen 3 şâhidinin kitâbeleri Celî Sülûs hatla mahtû olup, üzerlerinde süsleme bulunmamaktadır. Dardağan serpûş olarak değerlendirilmesinin asıl nedeni ise, birbirine olan tip benzerlikleri nedeniyle bunları genel bir serpûş altında toplama ihtiyacıdır. Çünkü Serdengeçti terimini bir unvan olarak esas alıp de-

⁴⁶ Eldem, “Yeniçeri Mezartaşları Kitabı Vesilesiyle Yeniçeri Taşları ve Tarih Üzerine”, 10.

⁴⁷ Laqueur, *Hüve’l Bakî İstanbul’da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, 147.

⁴⁸ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 3, 243.

⁴⁹ Kökrek, “Osmanlı Serpuşları”, 50-51.

⁵⁰ İşli ve Kökrek, *Yeniçeriler Remizleri ve Mezar Taşları*, 106.

⁵¹ Çal, “Türklerde Mezar - Mezar Taşları”, 311.; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 3, 390. Adlı yayında ise Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla bu tabirin sona erdiği belirtilmiştir.

ğerlendirme yapıldığında serpüş, kendi hüviyetinden ayrılacaktır. Nitekim diğer serpüşların hiçbirisi hem bir unvan hem de serpüş yönüyle ele alınmamaktadır. Örneğin dalkılıç unvanıyla bilinen bir serpüş bulunmamaktadır.

Tablo 2. Sakarya Mezar Taşlarında Serdengeçti Unvanlı Kitâbeler

Yıl	Kitâbe Metinleri	Serpüşlar
1760	Hüve'l-Bâkî, Çünkü bildi kimseye bâkî değildir bu cihân, Kıldı el-Hâc Abdullah Ağa rağbet-i dâr-ı, Cinân Gördü kim hiç kimseye yoktur vefâsı âlemin, Hemân Can sırrının cinân-ı hazrete kıldı revân, Sene bin yüz yetmiş dört Rebiülâhir'inde, Merhûm ve mağfûrun leh Serdengeçti el-, Hâc Abdullah Ağa bin Süleyman Ağa ruhuna, el-Fâtiha / Sene 1174	Dardağan
1790	Hüve'l-Bâkî, Alâmetden murâd duâdır, Bugün bana ise yarın sanadır, Serdengeçti Ağası merhum, ve mağfûr es-Seyyid Halîl Ağa ruhuna, Fâtiha, Sene 1205	Dardağan
1794	Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî, Ziyaretden murâd bir duâdır, Bugün bana ise yarın sana, Elli Sekiz Cemaatin Serden-, geçti Ağası merhûm ve mağfur, İlâ rahmeti Rabbihî'l-Gafûr, Kolçak el-Hâc Muhammed Ağa, Rûhuna Fâtiha, Sene 1209	Dardağan

Şekil 11. 1760, 1790, 1794.

2.4. Kitâbelerinde Meslek Kaydı Bulunan Dardağan Serpüşlar

Mezar taşlarında kitâbeler hüviyet veren birincil kaynaklardır. Metfun kişinin şeceresi, doğum ve ölüm tarihleri ve bağlı olduğu meslek grupları gibi çok çeşitli verileri saklayan alanlardır. Bu kısımda, Sakarya genelinde dardağan serpüş bulunan mezar taşlarının kitâbeleri analiz edilerek Yeniçeri teşkilatına mensubiyetleri sorgulanmaya çalışılacaktır.

Analizi kolaylaştıran bir unsur olarak, Sakarya mezar taşlarında dardağan serpüş örnekleri tip olarak çeşitlilik ve zenginlik arz etmektedir. Meslek tespiti bakımından yaklaşıldığında, benzer tipteki dardağan serpüşlara bakılarak hangisinin yeniçeri olduğunu anlamak hiç kolay değildir. Çünkü bu serpüşların bazılarında meslek bilgisi kayıtlıken diğer bazılarında kayıtlı değildir. Fakat şâhidelere meslek tasnifleri yapıldıktan sonra hem yeniçerilere atfedilen dardağan serpüşların başka meslekler tarafından da kullanıldığı hem de yeniçeri olduğu

anlaşılanların meslek dışı faaliyetlerinin neler olduğu görülecektir. Ayrıca bu tür tasniflerin, meslek grupları ve serpûş çeşitleri konusundaki çalışmaları besleyeceği de düşünülebilir. Diğer yandan, yeniçeri bölüklerine ait numaraların mukayyet olduğu bir şâhidenin serpûş kısmının dardağan olması, meslek gruplarına göre tasnif yapmanın önemini de ortaya koymaktadır. Şimdi bu tasnife dair örnekler verebiliriz.

Dardağan serpûşlü 23 şâhidenin kitâbelerinde meslekler çavuş, molla, sünnetçi, vakıf idarecisi, minareci, hatip, reis, helvacı, pehlivan, imam-hatip, berber, damacı ve hâkim şeklinde kayıtlıdır. Bu veriler dikkate alındığında, bir yeniçerinin hem asker hem de hâkim olması pek mümkün görülmez. Dolayısıyla bu serpûşları bir teşkilat alameti görmek yerine meslek üzerinden aktarmak daha değerlendirilebilir olacaktır. Mesela Karasu Köyü Merkez Mezarlığında 1748 tarihli “elli altı bölüğün”, Adapazarı Salmanlı/Kaymas Mezarlığında 1754 tarihli “kırk dokuz bölük”, Taraklı Kemaller/Dodurga Mezarlığında 1759 tarihli “elli sekiz cemaat”, Sapanca Kemer Mezarlığında 1759 tarihli “kırk dört bölük” şeklinde kayıtlı bulunan toplam 4 şâhidenin kitâbesinde belirtilen bu meslek grupları dikkat çekicidir. Çünkü kitâbelerde yeniçeri teşkilatına olan mensubiyet, bölük ve cemaat kaydı üzerinden belirtilmiştir. Bunlar arasında dardağan serpûşlular 1759 tarihli olanlardır. Üzerinde serpûş bulunmayan diğer şâhidelere içinde de bu türden bir serpûşe sahip olanların bulunması ihtimali güçlüdür. Bu dört mezar taşının üzerinde herhangi bir remiz bulunmamakta ancak, tanımlanan bölükler ile cemaatlerin remizlerini, yayımlanmış araştırmalardan takip edebiliyoruz.⁵²

Tablo 3. Kitâbelerde Tespit Edilen Bölük ve Cemaat Adları - Yeniçeri Remizleri

Yıl	Kitâbe Metinleri	Remizler
1748	Merhûm ve mağfur, Ellialtı Bölüğün, İbrahim Reis ruhuna, el-Fâtiha, Sene 1162	
1754	Merhûm ve mağfur, Kırk Dokuz Bölüğün, Mahmûd oğlu Ali'nin, Rûhuna Fâtiha, Sene 1168	

⁵² Mahmut Şevket Paşa, (1907), *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, (İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1326), 108-109.; Özcan, “Bölük”, 324.

1759	Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî, Merhûm ve mağfûr Kemal, Zâde Osman Ağanın, Rûhîcûn el-Fâtiha, Sene 1172 Receb el-ûlâ, Elli sekiz cemâatin, 58	
1759	Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî, Dirîğâ eyledi rihlet Güççek Mehmed, Ağanın Bâğ-ı Adn ede menzilini Hayy-ı Evvel-i ilâh, İftirâkiyla yanıp vâlidesi şâm ü sehar, Sabr ile atasını teskîn eyleye Allah, Merhûm ve mağfûr Kırkdört, Bölüğün Güççek Mehmed Ağanın, Rûhuna Fâtiha sene 1173, Cemâziyelûlâ fi 5	

Tablo 4. Sakarya Mezar Taşlarında Kitâbelerinde Meslek Yazan Dardağan Serpuşlar

			
1735-Çavuş	1736-Molla	1738-Molla	1742-Sünnetçi
			
1753-Molla	1759-Vakıf İdarecisi	759- 44.Bölük	1759- 58 Cemâat
			
1768-Minareci	1778-Molla	1778-Molla	1787-Hatip

2.5. Kitâbelerinde Meslek Kayıtlı Olmayan Dardağan Serpüşlar

Sakarya mezar taşları içerisinde, tespit edilen toplam 119 dardağan serpüşlu mezar taşından 71 tanesinde, meslek grupları belirtilmemiştir. Bunlardan 1812 tarihli yalnızca üç şâhidede bulunan ayrıntı verilmiş olup, diğerlerinde serpüşları hâriç herhangi bir yeniçeri alameti bulunmamaktadır. 1812 tarihli olanlarda ise yeniçeri teşkilatından 1. bölüğün remzi bulunmaktadır. Teşkilat içerisinde, ağa bölükleri ismiyle maruf toplam 61 bölük bulunmaktadır. Bunlardan 1. bölük Kethüdâbey makamının olduğu bölüktür⁵³. Verilerin incelenmesi neticesinde, bu bölüğe ait şâhide sayısının az olduğu görülmüştür.

Sakarya ilinde tespit edilen yeniçeri remizli mezar taşları, tek örneklik bakımından önemli olup, alan literatürüne ilk kez bu çalışmayla kazandırılmıştır. Kitâbelerine bakıldığında üç şâhidenin de aynı cümlelerle başladığı, teslimiyet-isim-dua ile devam ettiği, ilaveten remizleriyle tarihleri ve hat özelliklerinin de aynı olduğu görülmektedir. Bu şâhidelerden ikisinde kef harfi müsennâ olarak yazılmıştır. Kitâbesinde ve başlığında yeniçeri alameti olmadığı halde, şâhidenin gövdesinde remiz bulunan şâhide örnekleri, belirli bir şemanın takip edilmesi dolayısıyla, bir atölye ve sanatkâr ilişkisine dair tipik bir örneklik teşkil et-

⁵³ Erdoğan Ferit Koyaş, "Yeniçerilerin Orta ve Bölük İşaretlerinin Sembolik Anlamları", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası* 10, (1978): 54.

mektedir. Şâhideler arasındaki temel fark serpüşlarındadır ki, bu detay bize yeniçeri mezar taşlarında serpüşların sadece dardağan serpüştan oluşmadığını, bir ulema başlığının da pekâlâ bir yeniçeriye ait olabileceğini göstermektedir.⁵⁴

Tablo 5. Sakarya Sapanca'da Tespit Edilen 1812 Tarihli Yeniçeri Kitâbeleri

Yıl	Kitâbe Metinleri	Serpüşlar
1812	İlâhî hâcetim bu dergâhından, İnâyet kıl kemâl-i şefkatinden, Tûrâba yüz sürüp geldim niyaza, Beni mahrum etme rahmetinden, Mustafa Ağanın oğlu, Merhûm Tâhir Ağa ruhuna, el-Fâtiha, Fî sene 1227 5 Cemâziyelevvel	Ulema Sarığı
1812	İlâhî hâcetim bu dergâhından, İnâyet kıl kemâl-i şefkatinden, Tûrâba yüz sürüp geldim niyaza, Beni mahrum koma rahmetinden, Hüseyin Beşe oğlu merhum ve mağfûr Süleyman Ağanın, Rûhuna el-Fâtiha, Sene 1227	Dardağan
1812	İlâhî hâcetim bu dergâhından, İnâyet kıl kemâl-i şefkatinden, Tûrâba yüz sürüp geldim niyaza, Beni mahrum koma rahmetinden, Hacı Ali Ağanın oğlu, Merhûm ve mağfûr Ahmed Ağa, Rûhuna el-Fâtiha, Sene 1227	Dardağan

⁵⁴ Aynı şekilde "Kâtibi (Çiçekçi Cami haziresi 1799-51. Bölük remizli, s.708), Kafesi, Kallavi (s. 700), Sarıklı" serpüşların örneklerine de rastlanılmaktadır. Bilgi ve fotoğraf için bkz; Zeynep Emel EKİM, "Üsküdar ve Yeniçeri Remizleri", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII*, (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2012), 701,708.; Çetintaş, "İstanbul Mezarlıklarındaki ve Hazirelerindeki Yeniçeri Mezar Taşları ile Yeniçeri Mezar Taşlarının Bazı Hususiyetleri", 235, 245-246.

Şekil 12. Sakarya Sapanca'da Tespit Edilen Yeniçeri Remizli 3 Mezar Taşı ve Detayı

Şekil 13. Yeniçeri 1. Bölük Remizleri, Mezar Taşı, Belge ve Mühürlerde (N. İşli-M. Kökrek, 2017; 222, 223, 290, 158, 220).

Sahada tespit edilen bu üç örneğin remizleri, bu konuda daha evvel yapılmış olan çeşitli yayınlarda da görülmektedir. Sonuçta, Sakarya'daki bu üç mezar taşının, 1. bölük remzi taşımaları nedeniyle, yeniçeri teşkilatı mensuplarına ait oldukları anlaşılmaktadır.

Şekil 14. 1719, 1750, 1758, 1761, 1762.

Şekil 15. 1763, 1763, 1765, 1768, 1769.

Şekil 16. 1769, 1771, 1772, 1772, 1776.

Şekil 17. 1776, 1776, 1777, 1779, 1779.

Şekil 18. 1779, 1779, 1780, 1783, 1785.

Şekil 19. 1787, 1788, 1794, 1796, 1797.

Şekil 20. 1798, 1798, 1800, 1801, 1801.

Şekil 21. 1801, 1801, 1802, 1802, 1802.

Şekil 22. 1803, 1803, 1804, 1805, 1806.

Şekil 23. 1806, 1807, 1807, 1807, 1808.

Şekil 24. 1808, 1812, 1812, 1812, 1813.

Şekil 25. 1814, 1814, 1815, 1815, 1816.

Şekil 26. 1817, 1817, 1819, 1821, 1822.

Şekil 27. 1822, 1824, Yok, Yok.

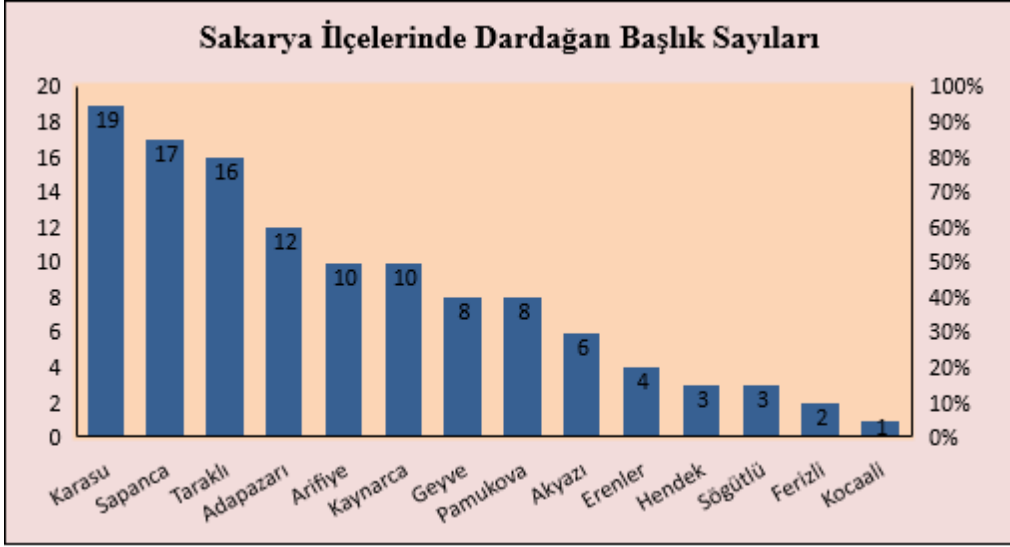
SONUÇ

Bazı araştırmacılar tarafından dönem anlayışı ve bazıları tarafından da bir sanat olarak yorumlanan kültür varlıklarımız, Türk medeniyetinin sürekliliğini sağlayan toplum hâfızasının bizâtihi kendisini oluşturmaktadırlar. Osmanlı-Türk defin ve mezar gelenekleri de bu hâfıza kayıtlarının okunmasına yardımcı olan unsurlardan birisidir. Toplumsal tarihin başta gelen ana kaynaklarından birisi durumundaki şâhideler, üzerinde taşıdıkları nitelikli izler sayesinde, hem toplumda hâkim olan yaşam şekillerini hem de toplumun kültürel kodlarını ve ge-

leneklerini temsil eden nişâneler durumundadırlar. Dolayısıyla bu eserler, konumlanmaları, tezminatları, biçimsel düzenlemeleri ve sembolik temsilleriyle toplumsal kültürün etkili ifade araçları olarak görülmelidirler.

Sakarya mezar taşlarını serpûşların nitelikleri açısından ele alan bu çalışmada, tespit edilen serpûşların yansıttıkları ifadeler hem sanat hem de kültürel bellek yönünden irdelenmiştir. Börk, kalpak, papah, külah, kavuk, sarık, emame (amâme) ve serpuş gibi birçok dilden gelen kelime ile anılan serpûş kavramı, ilk bakışta karmaşık bir yapı arz etmektedir. Nitekim bu karmaşa akademik araştırmalara da sirayet etmiştir. Bugün tipolojik tanımlama barındıran çalışmalar, şâhidelerin niteliklerini analiz ederek başlığının ne olduğunu söylemek yerine, üzerindeki sarığın kaç kez sarıldığına, ortasından keçenin çıkıp çıkmasına, biraz eğik veya biraz dik olup olmamasına bakılarak incelenmiş ve de olanı daha güzel sunma yarışının ürününe dönüşmüş görünmektedir. Bu noktada ortaya çıkan sorunun çözümüne yönelik önerebileceğimiz çözüm ise, incelemelerin konuya bütüncül yaklaşımla yapılmasıdır. Ayrıca birbirine benzer tiplerin aynı çatı altında toplanmasının da faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Serpûşların bu denli çeşitlenmesi konusu da en az serpûş terimi kadar karmaşık bir görüntü yaratmaktadır. Son çalışmalardaki ortak anlatım, mezar taşı geleneğinin belirteci olarak dini yaklaşımları öne çıkarmaktadır. Müslüman toplumlarda ve hassaten Osmanlı Türk toplumunda, İslam'ın Hz. Muhammed'in sünnetine bağlılıkla yaşanması geleneği hâkimdir. Elbette bu gelenek mezar taşı serpûşlarının şekillerini de etkilemiş olmalıdır. Bunun yanısıra görüşlerin ya da mezhep ve tarikatların çeşitliliği, farklı türde eserlerin oluşmasına da imkân ve ortam sağlamıştır. Nitekim bugün sahada "Mevlevî, Rufâî, Kâdirî, Bektâşî, vb." birçok örneği görülen serpûş türleri, biçimsel düzenlemesine bu geleneksel yaşama şekilleri sayesinde kavuşmuş görünmektedir. Bunun yanında, serpûş seçiminde elbette farklı toplumsal sâikler de hesaba katmak gerekmektedir. Örneğin, yeniçerilerin ticari hayata girme yasağını deldikleri durumlarda, gayri-meşru durumunun fark edilmesini önlemek maksadıyla şâhide serpûşlarını farklı mesleklere ait bir biçimde yaptırmış olmaları ihtimalini düşünmek gerekir.

Şekil 28. Sakarya İlçelerinde Dardağan Serpüş Sayıları

Şâhîde serpüşlarındaki nitelikleriyle Sakarya mezar taşları, ilgili literatürde önemli bir alanı besleyecek yeterliktedir. Sakarya ilinin merkezi ve ilçelerindeki tüm mezarlıklarda yaptığımız alan çalışması sonucu elde ettiğimiz veriler, tespit edilen toplam 1210 adet şâhîdeden elde edilmiştir. Bu mezar taşları arasında 119 örnek, serpüşlarıyla incelemeye alınarak literatüre sunulmuştur. 47 mezarlık alanında belirlenen bu şâhîdelerin, özellikle dardağan serpüşları ve kitâbeleleri üzerinde durulmuştur.

Dardağan serpüş kavramının ilk ne zaman ortaya çıktığı veya etimolojik kökeni üzerine kapsamlı bir araştırma henüz yapılmamıştır. Bunun nedeni, büyük ölçüde verilerin bütünüyle çözülememesi ya da netleşmemesi olmalıdır. Literatürde genel kabulün dardağan olarak kavramlaşması, bizi de kavramı bu çalışmada kullanmaya sevk etmiştir. Fakat çalışmamız sonunda biz de bu konuda bir kesinliğe ulaşamadığımızdan, dardağan başlığın benzerleri veya türevlerini kendi içinde bölmeden bir bütün halinde vermiş bulunmaktayız. Çünkü dardağan başlığın yeniçeri serpüşlarından birisi olarak tanıtılmasıyla birlikte, kendi içinde alt-türlere ayrılması incelemeleri ve tipolojileri zorlaştırmaktadır. Ancak, yine de birbirine oldukça benzeyen bu türlerin temel olarak dardağan türünden gelmiş olmaları, onların bu serpüş altında toplanabileceğinin göstergesi sayılmalıdır.

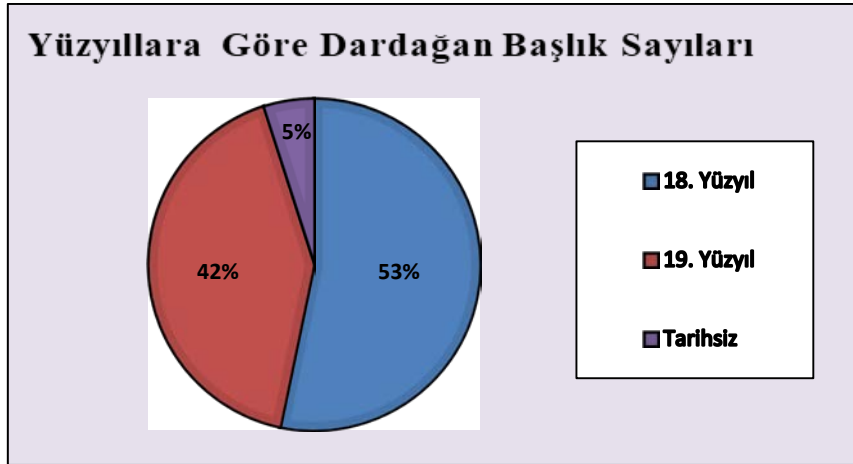
İleri bir tahmin ve umut olarak söyleyebiliriz ki, ülke genelinde dardağan serpüşlü mezar taşlarının tüm türevleri derlenip toparlandıktan ve bunların bilimsel incelemesi yapıldıktan sonra, hem konunun incelenmesi hem de anlaşılması daha kolay olacaktır. Çünkü hangi başlığın doğrudan yeniçeriye ait olduğunu söylemek, sadece serpüş özelinden ele alındığında eksik kalmaktadır. Bugün ulema sarıklı bir şâhîdenin kitâbesinde yeniçeri alametleri bulunuyorsa ve tüm dardağan serpüşlar aynı netlikte bir yeniçeri bilgisi veya işareti taşıması

yorsa, bu durumda tanım, tasnif ve yorum yaparken genel ifadelerden kaçınmak en doğru yol olmalıdır.

Ayrıca bilinmelidir ki, yeniçeri sınıfına mensubiyetleri nedeniyle beşe unvanına sahip olan bir zümrenin, yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasıyla bazen saygınlık olarak kullanılıyor olması gibi belli belirsiz nitelendirmelerin tümü, yeniçeri tanımlaması yapma hususunda yanıltıcı olabilecektir. Bu nedenle dardağan serpûş konusunda burada bizim yapmaya çalıştığımız şey, daha çok kitâbelerin içeriklerine göre serpûşların gruplandırılması olarak görülmelidir.

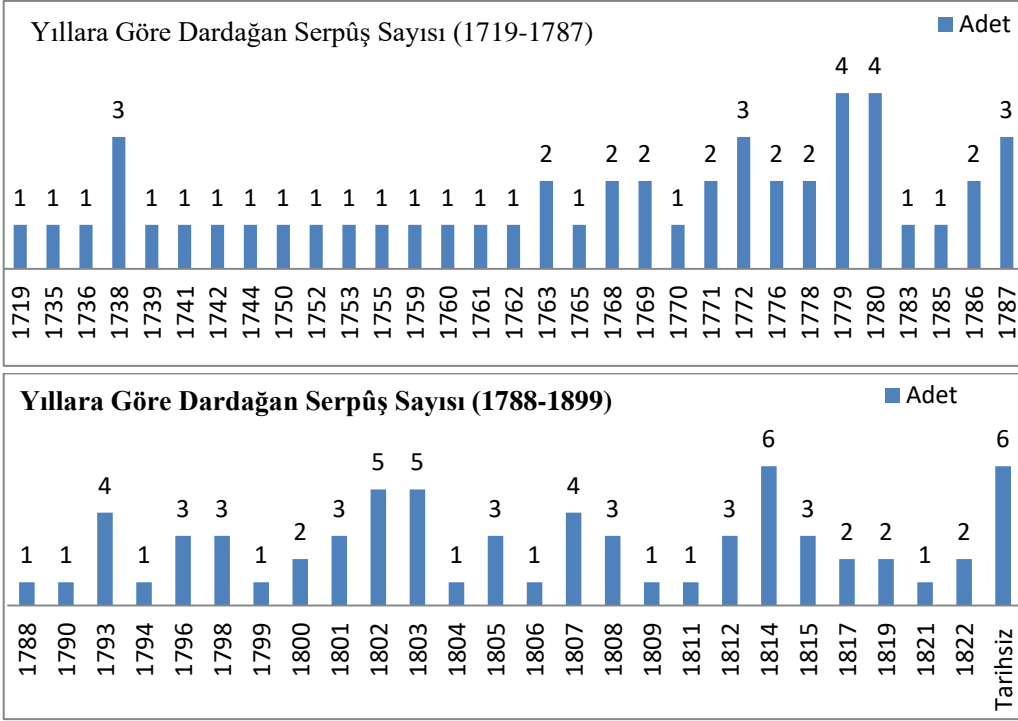
Sakarya sınırlarındaki 119 şâhîde “Beşe Unvanlı Mezar Taşlarında Dardağan Serpûşlar, Serdengeçti Unvanlı Mezar Taşlarında Dardağan Serpûşlar, Kitâbelerinde Meslek Belirten Dardağan Serpûşlar, Kitâbelerinde Meslek Belirtilmeyen Dardağan Serpûşlar” olarak 4 serpûş altında incelenmiştir. Bu gruplama yöntemi sayesinde yeniçeri kimliğine sahip olup dardağan serpûş kullananlar ile sahip olmayanları ayırmak daha tutarlı sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Bunların yanısıra, başlığı veya kitâbesinde yeniçeri ibaresi bulunmadığı halde, yeniçeri remzli şâhideler bulunmaktadır ki, Sakarya’da 1812 tarihli 1. Bölük remzi bulunan mezar taşı buna örnektir.

Sakarya sınırlarında belirlenen dardağan serpûşlü mezar taşlarının kullanım sıklığı ve oranlarına gelince, 1719-1799 yılları arasında toplamda 65 mezar taşı, 1800-1822 yılları arasında 48 mezar taşı ve üzerinde tarih bulunmayan veya kırık olan 6 mezar taşıyla, üzerinde dardağan serpûş bulunan şâhîde sayısı toplam 119 olarak tespit edilmiştir.

Şekil 29. Sakarya Mezar Taşlarında Dardağan Serpûşların Yüzyıllara göre Dağılımı

Şekil 30. Sakarya Mezar Taşlarında Tarihlere Göre Dardan Serpûş Analizi

14 ilçede mevcut 47 mezarlık alanda belirlenen 119 şâhidinin tamamı erkek metfunlara aittir. Bunların baş taşları üzerinde dardağan serpûş bulunmaktadır. Bu tür serpûşlerin kullanıldığı şâhideler dört grup altında ele alınmıştır. Bunlar kitâbelerinde beşe unvanı bulunanlar (40 adet), serdengeçti unvanı bulunanlar (3 adet), meslek yazanlar ve yazmayanlar (79 adet) olarak sınıflandırılmıştır. 119 şâhidinin kitâbesi üzerinde celi sülûs, 3 şâhidinin kitâbesi üzerinde celi ta'lik hattın kullanıldığı belirlenmiştir. 71 şâhide üzerinde teslim ifadesi bulunmazken, diğerlerinde “merhûm ve mağfur (17 adet), el-Bâkî (5 adet), Hüve'l-Bâkî (22 adet), Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî (3 adet), Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî (3 adet), Hüve'l-Hallâk (1 adet)” şeklinde yazılmıştır. Kitâbelerin verdiği bilgiye göre Karaağaç'lı, Hendek'li, Gülviran'lı, Kayseri'li, Zarah'lı, Kocaeli'li ve Kaymas'lı olarak belirtilen toplamda 7 yer ismi bulunmaktadır.

Tezyin açısından incelendiğinde hiçbir mezar taşında bitkisel veya geometrik süsleme bulunmamaktadır. Fakat toplamda 7 mezar taşında metfun kişilerin yeniçeri teşkilatına mensup olduğu belirlenmiştir. Bunlardan 3 tanesi üzerinde 1. Bölük remzi bulunurken, diğerlerinin kitâbelerinde bölük isimleri yazılı olarak tespit edilmiştir. Sakarya mezar taşı kitâbelerinde metin içinde belirtilen bölüklerin remizlerine dair bilgileri, alan üzerine çalışan araştırmacıların yayınlarından belirlemeye çalıştık. 32, 44, 49, 56 ve 58. Bölük remizlerinin mezar taşlarına hakkedilmiş şekilleri aşağıda verilmiştir.

Şekil 31. 32, 44, 49, 56 Bölük Remizleri (N. İşli-M. Kökrek, 2017; 298, 299, 211; E. Ferit Koyaş, 1978; 53; M. Kökrek, 2015; 62).

Şekil 32. Yeniçeri Remizleri (M. Ş. Paşa, 1326; 108-109; DİA, 1992; 324).

Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, yeniçeri mezar taşlarında çok etmenli ya da çoğulcu sorgulama tekniklerinin kullanılması gerekliliğidir. Çünkü yalnızca serpüs ve biçimsel özellikler üzerinden sonuçlara gidildiğinde, yönteminde bir takım eksikler oluşacaktır.

Bu çalışma sayesinde ortaya çıkan belki de en kesin sonuç, Sakarya sınırlarında bulunan Osmanlı devri mezar taşlarının, acilen onarım ve koruma çalışmalarına konu edilmesi zorunluluğudur. Bu mezar taşlarında çözümleme ve okumaların tamamlanması sayesinde, bölgedeki zengin Türk kültürünün izleri ortaya çıkarılmış ve bunlar araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Genel temizleme ve onarım çalışmalarının ardından, daha nice bilimsel tespit ve sonuçlar bu mezar taşları üzerinden şehre ve ülkeye kazandırılmış olacaktır.

Author Contributions / Yazarların Katkısı: This article is a work with two authors. The contribution of the aforementioned authors to the preparation of the article is equal. / Bu makale, iki yazarlı bir eserdir. Makalenin hazırlanmasına söz konusu yazarların katkısı eşittir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynaklar

- » Acar, Şinasi - Özveri, Murat. "Yaycı Yusuf Beşe Terekesinin Düşündürdükleri", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 9, (2008): 120, 122.
- » Açık, Turan. "Beşe Unvanı Hakkında", *Tarih Dergisi* 62/2, (2016): 37-64.
- » Akbel, Mustafa. "Tereke Kayıtlarından Hareketle Yeniçerilerin Sosyo-Ekonomik Durumları", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 15, (2016): 264.
- » Atıl, Arzu Çakıl. "Rölyef Heykel", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi* 14 (2015): 1-10.

- » Ayanoğlu, Fazıl İsmail. "Vakıflar İdaresince Tamir Ettirilen Tarihi Makberler", *Vakıflar Dergisi* 2, (1942): 399.
- » Berk, Süleyman. "Osmanlı Mezar Taşı Kitâbelerinde Serpûşlar ve Anlamları", *1. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Aydın: Yeni Fikir Dergisi Yayınları, (2018): 118.
- » Berk, Süleyman. *Zeytin Burnu'nun Tarihi Mezar Taşları – Zamanı Aşan Taşlar*, İstanbul: Zeytin Burnu Belediyesi Yayınları, 2006.
- » Beydilli, Kemal. "Yeniçeri", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 43, İstanbul, (2013): 461.
- » Bozkurt, Nebi. "Sarı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 36, 2009, (İstanbul): 152.
- » Caferoğlu, Ahmet. "Türk Onomastiğinde "Serpüş" yahut "Serpuş", *VIII: Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler*, Ankara: TTK Yayınları, 1960: 116
- » Çal, Halit – Canyurt, Filiz. "Edirne Şehrindeki Mezar Taşlarında Serpüş Tipleri", *TURKMES 2019 Tam Metin Bildiriler*, Kayseri: Kimlik Yayınları, (2020): 238.
- » Çal, Halit. "Karadeniz Bölgesinde 18. Yüzyıl Erkek Mezar Taşları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 87, (2018): 115,118,121.
- » Çal, Halit. "Türklerde Mezar - Ankara Mezar Taşları", *Aile Yazıları* 8, Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları, (2015): 311.
- » Çal, Halit. *Boyabat Mezar Taşları*, Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.
- » Çetintaş, M. Burak. "İstanbul Mezarlıklarındaki ve Hazirelerindeki Yeniçeri Mezar Taşları ile Yeniçeri Mezar Taşlarının Bazı Hususiyetleri", *İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine*, İstanbul: Kitâbevi Yayınları, 2010: 231.
- » Çoruhlu, Tülin - Alkan, Murat. "Sakarya/Kocaeli İlçesi Osmanlı Dönemi Mezarlıkları Ve Mezar Taşları", *Geleneksel Türk Mezar Taşları I. Ulusal Sempozyumu*, Aydın: Erciyes Üniversitesi Yayınları, (2017): 561.
- » Edecin, Nilüfer. *Sakarya'da Nüfus Hareketleri*, Yüksek Lisans Tezi: Sakarya Üniversitesi, 2007.
- » Ekim, Zeynep Emel. "Üsküdar ve Yeniçeri Remizle", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VII*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, (2012): 701,708.
- » Eldem, Edhem. "Yeniçeri Mezartaşları Kitabı Vesilesiyle Yeniçeri Taşları ve Tarih Üzerine" *Toplumsal Tarih Dergisi* 188, (2009): 10.
- » Erkan, Nevzat. "Osmanlı İstanbul'unda Cenaze ve Defin İşlemleri: H.1117/M.1705 Tarihi Sicil Kaydına Göre", *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 4, (2019): 58.
- » Gündoğdu, Hamza - Yılmaz, Zeki. "Çorlu'da Fatih Camii ve Haziresindeki Mezar Taşları", *Geleneksel Türk Mezar Taşları I. Ulusal Sempozyumu (24-26 Mart 2017)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, (2017), 168-169.
- » Haseki, Mehmet "Plastik Açından Türk Mezar Taşları", *İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi*, (1976):, 13-4.
- » İşli, H. Necdet – Kökrek, Mehmet. *Yeniçeriler Remizleri ve Mezar Taşları*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- » İşli, H. Necdet. *Osmanlı Serpuşları*, İstanbul: 2010 İstanbul Kültür Başkenti Ajansı Yayınları, 2009.
- » İşli, H. Necdet. *Yeniçeri Mezartaşları*, İstanbul: Turkuaz Yayınları, 2006.
- » Karamağaralı, Beyhan. *Türk Mimari Eserlerinde Ahlat Mezar Taşları*. Ankara: Elektronik İletişim Ajansı Yayınları, 1993.
- » Kaya, Miyase Koyuncu. "Esnaf Loncalarında Yeniçeriler", *History Studies* 5/4, (2013): 189.
- » Koyaş, Erdoğan Ferit. "Yeniçerilerin Orta ve Bölük İşaretlerinin Sembolik Anlamları", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası* 10, (1978): 54.
- » Kökrek, Mehmet. "Edirne'deki Yeniçeri Şâhideleri", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, (2015): 31-32.
- » Kökrek, Mehmet. "Yeniçeri Damgaları", *Siyah Sanat Kültür Sanat Dergisi* 5-6, (2015): 58, 62.
- » Kökrek, Mehmet. Osmanlı Serpuşları, *İSMEK El Sanatları Dergisi* 20, (2015): 50.
- » Kumbarcılar, İzzet. *Serpuşlar*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobiller Kurumu Yayını, 1979.
- » Laqueur, Hans Peter. *Hüve'l Baki İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, (çev.) Selahattin Doludizgin, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- » Özcan, Abdulkadir. "Bölük", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (1992), 324-325.
- » Özcan, Ali Rıza. *İstanbul'un 100 Mezar Taşı*. İstanbul: İBB Kültür A.Ş. Yayınları, 2012.
- » Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1*, İstanbul: MEB Yayın-

- ları, 1993.
- » Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* 3, İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
  - » Paşa, Mahmut Şevket. *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi*, İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1326.
  - » Şenyurt, Oya. "On sekizinci Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Taşçı Örgütlenmesi", *METU JFA* 26:2, (2009): 110, 117.
  - » Şeyban, Lütfi - Gündoğdu, Oktay. "Sakarya Mezar Taşlarının Tarihi Dizin ve Dönem Analizleri". *Akademik İncelemeler Dergisi* 15/2, (2020): 3-13.
  - » Şeyban, Lütfi - Kır, Oguzhan. *Osmanlı Mimari ve Mezar Taşı Kitâbeleriyle Sakarya 1639-1946*, Sakarya: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları 2019.
  - » Yalçın, İsmail "Sarık", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 36, İstanbul, (2009): 154.
  - » Yavuz, Sena. *Sakarya İli Geyve İlçesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*, Yüksek Lisans Tezi: Sakarya Üniversitesi, 2013.
  - » Yücel, Yaşar. *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, Ankara: TTK Yayınları, 1988.